

341.322.5
341.4:347.53

RATNI ZLOČIN U MEĐUNARODNOM KRIVIČNOM ZAKONODAVSTVU

Prof. dr Miodrag Jović*

Apstrakt

U ovom radu autor se bavi pitanjem ratnih zločina u međunarodnom krivičnom zakonodavstvu. S tim u vezi autor najpre ukazuje na pojam rata i istorijski razvoj određivanja pravila ratovanja u međunarodnim dokumentima. Zatim, se autor bavi odredbama Stalnom Međunarodnog krivičnog suda koje se tiču određivanja ratnog zločina, praveći paralelu sa odredbama koje ovu materiju uređuju u nacionalnom zakonodavstvu Republike Srbije. Posebnu pažnju autor poklanja blanketnom karakteru ratnog zločina kao međunarodnog krivičnog dela ukazujući na određene dileme i pitanja koja se javljaju u pogledu tumačenja bića ovog krivičnog dela.

Ključne riječi: rat, ratni zločin, Međunarodni krivični sud, krivična dela.

UVOD

Rat je jedna konkretna društveno - istorijska pojava nastala na određenom stepenu razvoja ljudske civilizacije, odnosno njene, pre svega, klasne podeljenosti. Rat ne predstavlja prirodno stanje ili generičko svojstvo čoveka, mada ima i onih koji smatraju da su oružani sukobi - ratni sukobi u ljudskoj prirodi, oslanjajući se verovatno na činjenicu da je dosadašnja istorija ljudskog društva prožeta bezbrojnim sukobima i ratovima, od kojih su neki bili izuzetno rušilački sa nesagledivim posledicama. Tako, prema istraživanjima švajcarskog naučnika Žan Žak Bebola za pet i po hiljada godina postojanja ljudske civilizacije vođeno je oko 14. 500 ratova u kojima je poginulo preko tri milijarde i šest stotina miliona ljudi uz neprocenjiva materijalna razaranja.

U osnovi ratnih sukoba na prvom mestu su ekonomski interesi i sticanje materijalnog bogastva osvajanjem novog ili očuvanjem postojećeg uz stalno isticanje političkih, državnih, bezbednosnih, nacionalnih, verskih, geopolitičkih i drugih razloga. Dakle, rat je rezultat protivrečnih interesa i predstavlja sukob i borbu dveju suprotstavljenih strana koje nastoje da nasilnim sredstvima ostvare svoje interese. U ratu se na organizovan način primenjuje oružano nasilje, što znači

* Redovni profesor, Departmanu za pravne nauke Univerziteta u Novom Pazaru, m.jovic@uninp.edu.rs.

da je oružana borba bitan sadržaj rata i njegova glavna komponenta koja ga razlikuje od drugih društvenih sukoba i sličnih pojava. Sredstva oružanog nasilja u ratnim sukobima upotrebljavaju strane u sukobu, i to organizovano i masovno, za razliku od drugih oblika sukoba, odnosno borbi kao što su to npr. tuča, granični incidenti, državni udari, pobune, štrajkovi, demonstracije i sl.

Svaki rat je proizvod politike zaraćenih strana za nametanje svoje političke volje suprotnoj strani i predstavlja veoma složenu društvenu pojavu i sukob koji pored oružane borbe uključuje i mnoštvo tzv. neoružanih aktivnosti na političkom, ekonomskom, diplomatskom i svim drugim poljima delovanja. Sažeto rečeno, rat je sastavni deo političkih procesa i sredstvo politike. Prema Klauzevicu ¹ svaki rat je proizvod ljudske volje i svesne odluke kao i produžetak politike drugim sredstvima. Zato politika i ispoljava snažan uticaj na ceo tok rata sve do potpisivanja mira.

S' obzirom na veličinu i prirodu posledica koje proizvode ratna dejstva, logično je govoriti i o izvesnim pravilima ponašanja u ratu, mada je, kako kažu neki autori, teško zamisliti išta ciničnije od propisa po kojima će se ljudi „ legitimno ubijati i ranjavati „ ili „ opravdano sakatiti, „ , odnosno po kojima će se razlikovati „ dozvoljeno „ od „ nedozvoljenog „ uništavanja gradova i sela. Prema ovim autorima, stara latinska izreka da „ u ratu zakoni ćute „ deluje prirodnije, jer se čini, kako oni kažu, da u tim mračnim vremenima nema mesta za pravnička nadmudrivanja o opravdanosti nečega što je inače neopravdano u samoj svojoj biti.

POKUŠAJI REGULISANJA PONAŠANJA U RATU I STVARANJE RATNOG HUMANITARNOG PRAVA

Međutim, po logici stvari, bolje je imati bilo kakva pravila, nego određena ponašanja u ratu ne regulisati i dati prostora neviđenom haosu sa nesagledivim posledicama. Naime, neka pravila ove vrste nastala su vrlo rano i stara su koliko i sam rat (naravno u rudimentarnom obliku). U tom smislu postoje određeni pisani izvori, počev od Starog zaveta, preko kazivanja helenskog istoričara Plutarha, indijske Mahabharate i Zakona Manu- a i drugih, koji daju do znanja da su od pre vremena Starog veka postojala pravila u vidu ograničenja koja su se odnosila na vođenje rata. Međutim, bez obzira što su postojala pravila (običaji) za postupanja u ratovima, istorija toga doba je pokazala da su oružani sukobi obilovali masovnim ubijanjima stanovništva i neprijateljskih zarobljenika, razaranjima, pljačkama, spaljivanjima. U srednjem veku pod vrlo jakim uticajem crkve donet je akt pod nazivom Božji mir ² koji je zabranjivao da se u ratu vrše nasilja prema nenaoružanim ljudima, posebno prema ženama, sveštenicima i hodočasniciima ali i prema crkvama, grobljima i voćnjacima. Treba takođe pomenuti Codes of Arms - posebne nacionalne kodekse koji su regulisali postupanje pešadije na bojnopolju, o čijoj primeni su se starali vojni komandanti. Codes of Arms je, pored ostalog, propisivao i obavezu da se zarobljeni neprijatelj preda vladaru, što predstavlja

¹ Klauzevic, O ratu, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1951, str. 53.

² Ovaj akt je donet na crkvenom savetu u mestu Šaro u Francuskoj 989. godine.

bitan pomak u razvoju ratnog prava. Značajan akt tog vremena je i Zapovest francuskog kralja Čarlsa VII iz 1439. godine kojim se predviđa odgovornost nadređenog za postupke svojih potčinjenih, što predstavlja na neki način, preteču današnjeg važnog krivičnog instituta komandne odgovornosti. Međutim, treba pomenuti da su srednjevekovni ratnici vrlo retko poštovali ova pravila, te da su uprkos zabranama i dalje ubijali stanovništvo osvojenih gradova, silovali, pljačkali i uopšte surovo postupili (primer krstaških ratova, pohodi Mongola i dr.).

Za kraj srednjevekovnog perioda karakteristično je i to što se je 1474. godine dogodilo i prvo (zabeleženo) suđenje za ratne zločine. Te godine su u Brajsagu predstavnici saveza gradova u severozapadnoj Nemačkoj i baltičkim zemljama (Hanze) osudili guvernera Petera fon Hagenbaha, zbog brojnih zločina koje su na okupiranim teritorijama izvršeni po njegovom naređenju. Iako se fon Hagenbah branio da je samo izvršavao naredbe pretpostavljenog, to nije mnogo pomoglo, pa je zbog toga što je postupao suprotno božjim i ljudskim zakonima, osuđen na smrt.

Dakle, ako je Zapovest francuskog kralja Čarlsa VII iz 1439. godine prvi dokumenat koji predstavlja preteču komandne odgovornosti, onda je suđenje fon Hagenbahu možda, isto tako, prvi praktični slučaj odgovornosti po pravilima komandne odgovornosti, odnosno odgovornosti za ratne zločine koje su izvršili podčinjeni.

Novi vek karakteriše, stvaranje kolonija od strane tadašnjih sila i vođenje brojnih ratova ali i razvoj sve ubojitijeg oružja (razvoj aljtiljerijskog oružja, pojava a kasnije i razvoj avijacije koja je započela u I sv. ratu a svoju punu primenu doživela u II sv. ratu). Jedan od prvih akata koji je imao za cilj da smanji posledice nadolazećeg ubojitijeg oružja jesu Pravila i vojni zakoni kojih se treba pridržavati u ratu, a koje je 1621. godine doneo Gustav Adolf, švedski kralj.

Prema mišljenju jednog broja autora, kao najznačajniji akt u ovom periodu, jeste Liberov zakon iz 1863. godine ³. Ipak, prekretnicu u razvoju ratnog humanitarnog prava donela je knjiga švajcarca Anri Dinana ⁴ u kojoj je on opisao velike patnje ranjenika u francusko - austrijskom ratu (posebno u bici kod mesta Solferina 1859. godine). Pod uticajem opisa stradanja datih u knjizi „Sećanja na Solferino „ i uz lično angažovanje njenog autora Dinana, pod pokroviteljstvom Vlade Švajcarske 1863. godine održana je međunarodna diplomatska konferencija u Ženevi koja je rezultirala stvaranjem Međunarodnog komiteta Crvenog krsta kao međunarodne organizacije, koja ima za cilj da organizovano pruži negu ranjenicima kojima je ona potrebna, bez obzira na njihovu nacionalnu pripadnost. Pod tim utiskom je već 1864. godine usvojena prva Ženevska konvencija za poboljšanje

³ „Liberov zakon „ dobio je ime po aktu koji je sačinio prof. Kolumbijskog univerziteta Frensis Liber vezano za masovno ubijanje zarobljenika (vojnika i civila), pljačkanje banaka i prodavnica, paljenje kuća i drugih objekata u Američkom građanskom ratu (u ratu Severa i Juga) koji je trajao u 1861 do 1865. godine i koji je bio vrlo surov i brutalan. (Vid. W.A. Donald, ed., An Encyclopedia of War and Ethics ; Greenwood. Press, Westport, 1996, str.155).

⁴ Vid. V. Todorović, prired. Međunarodni ugovori, Knjiga 3. tom 1-2, Ratno pravo i bezbednost, Službeni glasnik, Beograd, 1999, str.12, fus nota 3.

položaja ranjenih vojnika u vojskama u ratu, da bi 1868. godine usvojena i Druga ženevska konvencija ⁵, kojom je zaštita proširena i na medicinske brodove, njihovo osoblje i ranjenike u pomorskim bitkama, a u vremenu između donošenja pomenutih konvencija 1856. godine doneta je i Pariska deklaracija o pomorskom pravu. Ovim aktima je praktično označen početak borbe međunarodne zajednice za zaštitu žrtava rata i smanjenju njihovih patnji, ali istovremeno ovi akti, na neki način, označavaju prve korene u stvaranju ratnog humanitarnog prava.

Iste godine kada je doneta Druga ženevska konvencija, dakle 1868. godine, na skupu međunarodne vojne komisije koji je održan u Petrogradu usvojena je i Deklaracija o zabrani upotrebe određenih eksplozivnih projektila u ratu, poznatija kao Petrogradska deklaracija. Ovu deklaraciju je usvojilo sedamnaest država, tako da se samo na njih, tj. njihove kopnene i pomorske trupe u međusobnim odnosima ticala zabrana upotrebe projektila ispod 400 grama težine koji su eksplozivni ili napunjeni rasprskavajućim i zapaljujućim materijama.

Šest godina nakon Petrogradske deklaracije, predstavnici petnaest država na konferenciji koja je održana u Briselu 1874. godine, usvojili su tzv. Briselsku deklaraciju ⁶. Ovom deklaracijom je zabranjena upotreba otrova, ubijanje neprijatelja koji nema sredstva za odbranu ili se predao, upotreba oružja koje prouzrokuje nepotrebne patnje, posebno upotreba projektila koji se u ljudskom telu rasprskavaju ili šire, kao što su projektili sa čvrstom košuljicom koja ne obuhvata potpuno jezgro ili koji imaju zareze. Sledeći dokumenat koji je imao slične odredbe kao Briselska deklaracija je Oksfordski priručnik koji je sačinio Institut za međunarodno pravo 1880. godine.

Dve decenije posle Oksfordskog priručnika i dve i po decenije od Briselske deklaracije, nastupiće važan period za razvoj međunarodnog ratnog i humanitarnog prava, ali i za sejanje prvih klica međunarodnog krivičnog prava koje će kasnije nastati. Naime, na inicijativu ruskog cara Nikolaja II u Hagu je 1899. godine održana mirovna konferencija (tzv. Prva haška konferencija) koja je sebi postavila izvesne ciljeve koje nije ostvarila u potpunosti, ali su zato na ovoj konferenciji usvojene tri konvencije i tri deklaracije ⁷. Druga haška mirovna konferencija, mada je bila predviđena da bude održana odmah posle Prve, održana je tek osam godina kasnije (15.06.-18.10.1907. god.) na kojoj je usvojeno trinaest konvencija i jedna deklaracija. Od pomenutih konvencija najznačajnija IV Haška

⁵ W.A. Donald, ed., An Encyclopedia of War and Ethics, Greenwood press, Westport, 1996, str.156.

⁶ Pravi naziv ove deklaracije glasi: Deklaracija o zabrani upotrebe projektila koji se šire ili se lako rasprskavaju u ljudskom telu (Vid. Izvori međunarodnog humanitarnog prava, Jugoslovenski crveni krst, Beograd, 1999, str.301).

⁷ Na Prvoj haškoj konferenciji su usvojene sledeće konvencije i deklaracije: Konvencija o mirnim načinima rešavanja međunarodnih sporova, Konvencija o zakonima i običajima rata na kopnu i Konvencija o primeni načela Ženevske konvencije iz 1864. godine o položaju ranjenika u ratu, na ranjenike u pomorskim ratovima, zatim Deklaracija o zagušljivim gasovima, Deklaracija o rasprskavajućim zrnima i Deklaracija o zabrani bacanja projektila i eksploziva iz balona i sličnih naprava.

konvencija⁸ kojom je zamenjena ranija Konvencija o zakonima i običajima rata na kopnu, i koja, pored pravila koja i danas predstavljaju suštinu prava koja se primenjuju u ratnim sukobima na kopnu, sadrži Martensovu klauzulu kojom se posebno ističe da međunarodno ratno pravo svoj izvor, pored međunarodnih ugovora, nalazi i u postojećim običajima koji cirkulišu među narodima.

Treba posebno istaći da konvencije (usvojene na haškim mirovnim konferencijama), iako su se praktično odnosile samo na države potpisnice, njihova pravila su se, kako je vreme prolazilo, razvila u običajno pravo koje su uvažile i one države koje ih nisu potpisale, odnosno ratifikovale, tako da ta pravila u međunarodnom pravu uživaju tretman obavezujućih normi (*jus cogens*).

Bila je planirana i Treća mirovna konferencija ali do njenog održavanja nije došlo, jer je u međuvremenu buknuo Prvi sv. rat -1914. godine, a kao uvod u ovaj rat bili su Balkanski ratovi prvi i drugi koji su skupa trajali od 08. oktobra 1912 do 29. juna 1913. godine). Prvi sv. rat je po brutalnosti i intezitetu predstavljao (do tada), nezapamćeni sukob u istoriji ljudskog društva, gde su masovno kršenje ranije zaključene konvencije kojima se uređivalo ponašanje u ratu, i u kome je poginulo oko dvadeset miliona ljudi i naneta velika materijalna šteta. Iako je ovakva situacija dovela u sumnju mogućnost pravnog regulisanja ponašanja u ratu, ipak, je u vremenu posle završetka Prvog sv. rata zaključen određeni broj međunarodnih sporazuma koji su regulisali ovu oblast, s' tim što se umesto dotadašnjih pravila u ratu, odnosno o vođenju rata (*ius in bello*), pribeglo usvajanju pravila kojima bi rat bio potpuno zabranjen (*ius ad bellum*), od kojih je najznačajniji Brian - Kelogov pakt koji je zaključen 1928. godine u Parizu. Ovim paktom države koje su ga zaključile jasno su dale do znanja da osuđuju rat kao sredstvo za rešavanje međunarodnih sporova, i da ga se odriču kao sredstvo nacionalne politike u svojim međusobnim odnosima.

Prvi sv. rat, kao što je poznato, okončan je zaključenjem Versajskog mirovnog ugovora 1919. godine, ali mir jedva da je trajao dvadesetak godina, kada je na svetskoj sceni započeo još strašniji rat - Drugi sv. rat. Ovaj rat će ostati zapamćen kao najsiroviji i najkrvaviji rat u istoriji ljudske civilizacije, koji je za posledicu imao oko pedeset miliona poginulih, među kojima približno polovina civila, trideset i pet miliona ranjenih i materijalnu štetu koja je prevazišla štete u svim do tada vođenim ratovima⁹.

Posle Drugog sv. rata i osnivanja Organizacije Ujedinjenih naroda, održana je diplomatska konferencija u Ženevi 1949. godine u cilju revizije postojećeg međunarodnog ratnog prava, jer se pokazalo da mnogi od postupaka Nemaca i Japanaca učinjenih u Drugom sv. ratu nisu bili predviđeni u , do tada, donetim (usvojenim) konvencijama, pa je bilo potrebno izvršiti izmenu ili dopunu određenih odredbi. Tom prilikom su donete (usvojene) četiri (Ženevske) konvecije o zaštiti žrtava rata i to :

⁸ Vid. Izvori međunarodnog humanitarnog prava, Jugoslovenski crveni krst, Beograd, 1999, str. 268-278.

⁹ Vid. Vojna enciklopedija, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1981, str. 1070-1075.

- I. Konvencija o poboljšanju položaja ranjenika i bolesnika u oružanim snagama u ratu;
- II. Konvencija o poboljšanju položaja ranjenika, bolesnika i brodolomnika oružanih snaga na moru;
- III. Konvencija o postupanju sa ratnim zarobljenicima;
- IV. Konvencija o zaštiti građanskih lica za vreme rata.

Od navedenih konvencija, prve tri konvencije, kao što se može videti, predstavljaju potvrdu i proširivanje zaštite ranjenika, bolesnika i ratnih zarobljenika predviđenih Ženevskim konvencijama iz 1929. godine ¹⁰, dok četvrta konvencija predstavlja novinu. Ova poslednja konvencija predviđa zaštitu građanskih lica, tj. civila za vreme rata, posebno na okupiranim teritorijama, čime je popunjena praznina koja je do tada postojala. Osim toga, posebno je određena lista tzv. „teških povreda konvencija „ koje se smatraju ratnim zločinima, što je svakako dobro, jer su umnogome ublažene nejasnoće kojih je bilo u ovoj oblasti. Posebno treba istaći da je značajnu novinu predstavljalo i usvajanje zajedničkog čl. 3 (za sve četiri konvencije), jer su odredbama ovog člana po prvi put predviđena pravila koja se moraju poštovati i u nemeđunarodnim oružanim sukobima, koji do tada nisu podpadali pod ingerencijom međunarodnog ratnog prava.

Zbog važnosti koje imaju Ženevske konvencije iz 1949. godine, jedan broj autora i stručnjaka iz ove oblasti smatraju da je ovim konvencijama, u stvari, izvršena kodifikacija običajnog međunarodnog ratnog prava, i da kao takve obavezuju i one države koje ih nisu ratifikovale. ¹¹

Međutim, očigledno je da stradanja i teške posledice Drugog sv. rata, nisu bili dovoljan nauk za buduća ponašanja u svetskoj zajednici, te je politika ratovanja produžena, ovog puta u vidu regionalnih ratova (Koreja, Vijetnam i dr.). Sve veći broj „isceniranih „ unutrašnjih sukoba i oslobodilačkih ratova, kao i sve brži razvoj vojne tehnike i tehnologije, tražili su nove regulative koje bi determinisale ponašanje u ovakvim situacijama. To je doprinelo da se na Diplomatskoj konferenciji u Ženevi koja je održana 1977. godine donesu dva dopunska Protokola na Ženevske konvencije iz 1949. godine.

Danas se slobodno može reći da Ženevske konvencije iz 1949. godine, zajedno sa dva pomenuta dopunska Protokola iz 1977. godine, čine osnovu savremenog međunarodnog ratnog i humanitarnog prava ali u isto vreme i međunarodnog krivičnog prava.

Tako je, kako imaju običaj da kažu neki autori, od bitke do bitke, od rata do rata, paragraf po paragraf stvarano (i stvoreno) međunarodno ratno i humanitarno pravo koje poznajemo danas.

¹⁰ Vid. B. Todorović, prir. Međunarodni ugovori, Knjiga 3, tom 1, Ratno pravo i bezbednost, Službeni glasnik, Beograd, 1999, str. 118.

¹¹ Inače, nakon usvajanja Ženevskih konvencija iz 1949. godine, donete su i neke druge konvencije iz ove oblasti, kao što su to npr. Konvencija o zaštiti kulturnih dobara doneta u Hagu 1954. godine, Konvencija o nezastarevanju ratnih zločina protiv čovečanstva doneta u Njujorku 1968. godine i dr. konvencije.

Međutim, priča o regulisanju ponašanja u oružanom sukobu, odnosno ratu i stvaranju međunarodnog ratnog i humanitarnog prava, kroz relativno dugu istoriju ljudske civilizacije, kao što se može primetiti, ne bi bila potpuna, ukoliko ovu granu prava ne bi povezali sa jednom relativno novom granom prava - Međunarodnim krivičnim pravom. Naime, glavni izvori i Međunarodnog krivičnog prava čine statuti međunarodnih tribunala, odnosno sudova.

Poenta priče o pravnom regulisanju ponašanja u oružanom sukobu tj. ratu i stvaranju međunarodnog ratnog i humanitarnog prava je u tome, što je kroz relativno dugu istoriju ljudske civilizacije, dolazilo do grubih povreda pravila ove grane prava. Neke od tih povreda će tek mnogo vekova kasnije biti nazvane ratnim zločinima. Međutim, postavlja se jedno (možda) i logično pitanje: da su ratovi u XX veku bili manje surovi, da li bi ratni zločin i danas bio inkriminisan. Ipak, do takvog propusta nije došlo, tako da je ratni zločin danas inkriminisan. Norme, kojima se inkriminiše ratni zločin u savremenom međunarodnom krivičnom pravu mogu se uslovno podeliti u tri grupe i to : norme u međunarodnim konvencijama, norme u statutima međunarodnih tribunala i sudova i norme u nacionalnom krivičnom zakonodavstvu.

RATNI ZLOČIN

1. Pojmovno određenje ratnog zločina

U pravnoj teoriji postoje i različita i brojna shvatanja, pa samim tim, i takva definisanja odnosno (poimanja) ratnog zločina, što često puta zavisi od svrhe u koje se ovaj pojam koristi ali i od onoga ko ga koristi. Nekada je poimanje ratnog zločina neopravdano široko, pa se u tom slučaju pod ovim pojmom obično podrazumeva i ono što označava zločin genocida ili zločin protiv čovečnosti. Kada se pak ratni zločin definiše usko, onda se ovaj zločin neopravdano iscrpljuje u aktima kao što su: ubistva, mučenja i druga nehumana postupanja prema civilima zaboravljajući pri tome i druge brojne oblike u kojima se ratni zločin može manifestovati (ispoljiti). Jedna koncizna i istovremeno najuža definicija ratnog zločina bi mogla da bude ona koja kaže da ovaj zločin predstavlja određenu povredu pravila ratnog i humanitarnog prava, što je u biti tačno. Međutim, bilo bi sigurno pogrešno kada bi zaključili da bi i svaka (dakle, bilo koja) povreda pravila ratnog i humanitarnog prava automatski predstavljala ratni zločin. Dakle, proizilazi da pod pojmom ratnog zločina trebaju biti obuhvaćene samo određene teže povrede najznačajnijih pravila iz korpusa pravila koja čine međunarodno ratno i humanitarno pravo.

U teoriji prava (pre svega, međunarodnog i krivičnog) nailazimo na definicije ratnog zločina koje se mahom zasnivaju na legislativno određenje ratnog zločina (tj. na određenje koje daju Statuti međunarodnih tribunala i sudova, odnosno unutrašnje krivično zakonodavstvo). Pa tako, srećemo pojmovno određenje ratnog zločina kao svako kažnjivo kršenje norme Međunarodnog

humanitarnog prava koje su sadržane u međunarodnim ugovorima i običajima¹². Ili, ratni zločini predstavljaju najteže povrede Međunarodnog ratnog prava i obuhvataju, u prvom redu, različite oblike nečovečnog postupanja prema određenim licima za vreme rata, oružanog sukoba ili okupacije¹³. Neki autori, uz konstataciju da su ratni zločini najstarija međunarodna krivična dela, navode da ovi zločini predstavljaju i najteže povrede međunarodnog ratnog prava koje se manifestuju kroz različite oblike nečovečnog postupanja bilo prema civilnom stanovništvu uopšte, ili pak prema određenim kategorijama lica (npr. prema ranjenicima, bolesnicima, ratnim zarobljenicima) i to za vreme rata, oružanog sukoba ili okupacije¹⁴. Ima autora koji ratne zločine definišu kao teška kršenja običajnih i, kad god se ona mogu primeniti, ugovornih pravila koja spadaju u korpus međunarodnog humanitarnog prava ratnih sukoba¹⁵. Inače, ratni zločini se tradicionalno definišu kao kršenje pravila ratovanja koje vrše borci u međunarodnim oružanim sukobima.

2. Grupni tretman

Najveću ulogu i možda polaznu tačku u definisanju teških povreda pravila međunarodnog ratnog prava, odnosno ratnog zločina su svakako imale Ženevske konvencije iz 1949. godine sa Prvim dopunskim protokolom iz 1977. godine. Ovim međunarodnim aktima predviđena je sveobuhvatna lista dela izvršenih protiv lica i dobara koja su njima zaštićeni, a koja se smatraju teškim povredama navedenih konvencija i njihovih Protokola, tj. ratnim zločinima. Pomenuta lista i danas služi kao nezaobilazna osnova svih dokumenata i odluka u ovoj materiji. Pored navedenih, značajna je i Konvencija o nezastarevanju ratnih zločina i zločina protiv čovečanstva iz 1968. godine, kojom je pored nezastarivosti ovih dela, predviđeno i šta se smatra ratnim zločinom u međunarodnom pravu. Naime, prema ovoj konvenciji ratni zločini su oni zločini predviđeni definicijom u Povelji Međunarodnog vojnog suda u Nirnbergu, a naročito teški prestupi nabrojani u Ženevskim konvencijama iz 1949. godine o zaštiti žrtava rata. U tom smislu, Statut Međunarodnog vojnog suda odredbom čl. 6. je predvideo da se pod ratnim zločinom podrazumevaju povrede ratnih zakona i običaja rata, a najčešće se sastoje u ubistvu, zlostavljanju ili odvođenju na prinudni rad ili za koji drugi cilj civilnog stanovništva okupirane teritorije, ili u okupiranu teritoriju, ubistvo ili zlostavljanje ratnih zarobljenika, ili lica na moru, ubijanje talaca, pljačkanje gradova, varoši ili sela, ili pustošenje neopravdano vojnom potrebom.

¹² V. Dimitrijević i drugi, str. 228.

¹³ D. Radulović, Međunarodno krivično pravo, Izd. Kulturno-prosvetna zajednica, Podgorica, 1999. str. 107.

¹⁴ B. Banović, S. Bejatović, Osnovi međunarodnog krivičnog prava, Kragujevac, 2011, str.231.

¹⁵ A. Kaseze, Međunarodno krivično pravo, Izd. Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2005, str.53.

Pored Statuta Međunarodnog vojnog suda u Nirnbergu, u ovu grupu spadaju i statuti međunarodnih krivičnih tribunala za bivšu SFRJ i Ruandu, kao i Statut Međunarodnog krivičnog suda. U navedenim međunarodnim dokumentima, na odgovarajućim mestima inkriminisane su radnje koje predstavljaju ratni zločin. S' obzirom da su rešenja u statutima međunarodnih krivičnih tribunala (tzv. ad hoc tribunala) za bivšu SFRJ i Ruandu vrlo slični, to će za ovu priliku biti prikazano rešenje iz Statuta ad hoc tribunala za bivšu SFRJ.

Statut ad hoc tribunala za bivšu SFRJ ovaj zločin (bez da ga naslovi kao ratni zločin) propisuje odredbama dva člana, tako što ga prvo odredbom čl. 2. određuje kao teške povrede Ženevskih konvencija, a onda odredbom čl. 3. kao povrede zakona ili običaja rata. U prvoj grupi zločina (čl. 2.) gde se radnja sastoji u vršenju ili naređivanju izvršenja spadaju sledeće delatnosti: namerno ubijanje, tortura i nehumani postupak, uključujući i biološke eksperimente, namerno prouzrokovanje velikih patnji ili ozbiljne povrede tela ili zdravlja ; obilno uništavanje ili prisvajanje imovine neopravdano vojnom potrebom i izvršeno nezakonito i obesno; prisiljavanje ratnih zarobljenika ili civila da služe u snagama neprijateljske strane; namerno lišavanje ratnih zarobljenika ili civila prava na pravično suđenje; nezakonita deportacija ili transfer ili nezakonito zatvaranje civila i uzimanje talaca, dok u drugoj grupi zločina (čl.3.) koji predstavljaju povrede zakona o običaja rata spadaju sledeće delatnosti: upotreba otrovnih sredstava ili drugih oružja sračunatih na uzrokovanje nepotrebnih patnji; bezobzirno rušenje mesta, gradova ili sela ili uništavanje neopravdano vojnim potrebama; napad, uništenje ili namerno činjenje štete institucijama posvećenim religiji, dobročinstvu i obrazovanju, umetnosti i nauci, istorijskim spomenicima i umetničkim i naučnim tekovinama, te pljačka javne ili privatne imovine.

Poseban značaj za definisanje savremenog koncepta ratnog zločina ima Statut Međunarodnog krivičnog suda koji, pored toga što predstavlja najnovije rešenje u ovoj oblasti, unosi značajne novine kod određivanja savremenog pojma ratnog zločina. Pa tako, u čl. 8. st.2 pomenutog statuta predviđeno je da se pod ratnim zločinom smatra:

a) Ozbiljno kršenje Ženevskih konvencija od 12. avgusta 1949. godine, sledeći postupci protiv lica ili imovine zaštićenih odredbama Ženevske konvencije:

- Namerno ubijanje;
- Mučenje ili nečovečni postupci, uključujući biološke eksperimente ;
- Namerno nanošenje suvišne patnje, teških telesnih povreda ili narušavanje zdravlja;
- Obimna razaranja i prisvajanje tuđe imovine koje se ne može opravdati vojnom potrebom, i koja su pri tom izvršena nezakonito i bezobzirno;
- Prisiljavanje ratnih zarobljenika ili drugih zaštićenih lica da služe u neprijateljskim snagama;
- Namerno lišavanje ratnih zarobljenika ili drugih zaštićenih lica njihovog prava na fer i pravično suđenje ;
- Nezakonito proterivanje ili preseljavanje i nezakonito zatvaranje lica;

- Uzimanje talaca.

b) Druge ozbiljne povrede zakona i ratnih običaja koji se primenjuju u međunarodnom oružanom sukobu, a prema utvrđenim pravilima međunarodnog prava, u koje se ubraja:

- Namerno usmeravanje napada protiv civilnog stanovništva ili protiv pojedinačnih civilnih lica koja nisu direktno umešana u sukob;
- Namerno usmeravanje napada na civilne objekte, tj. na objekte koji nisu vojni ciljevi;
- Namerno usmeravanje napada na osoblje, instalacije, materijale, jedinice ili vozila uključena u humanitarnu pomoć ili mirovnu misiju u skladu sa Poveljom UN, sve dotle dok imaju prava na zaštitu ili pružaju pomoć civilima ili civilnim objektima po međunarodnim zakonima koji važe za oružane sukobe;
- Namerno započinjanje napada, znajući da će takav napad prouzrokovati propratna stradanja ili nanošenje povreda civilima ili nanošenje štete civilnim objektima ili da će uzrokovati velika, dugotrajna i ozbiljna oštećenja životne sredine, što bi bilo očigledno nesrazmerno u odnosu na očekivani, konkretan i neposredni vojni učinak;
- Napad ili bombardovanje, bilo kojim sredstvima, gradova, sela, boravišta ili građevina koji nisu branjeni ili koji nisu vojni objekti;
- Ubijanje ili ranjavanje vojnika koji je položio oružje ili više nema nameru da se brani, a to je učinio sa ciljem da se preda;
- Zloupotreba zastave kojom se daje znak za primirije, zastave ili vojnog obeležja i uniforme koje pripadaju neprijatelju ili Ujedinjenim nacijama, kao i zloupotreba karakterističnih amblema definisanih Ženevskim konvencijama, a koja su imala za posledicu izazivanje smrti ili teških telesnih povreda;
- Neposredno ili posredno preseljenje dela stanovništva, od strane Okupacione sile, na teritoriju koju je ona okupirala ili izmeštanje i preseljenje celokupnog stanovništva ili njegovog dela sa okupirane teritorije na neokupiranu teritoriju;
- Namerno usmeravanje napada na verske, obrazovane, umetničke ili naučne objekte ili objekte koji se koriste u dobrotvorne svrhe, istorijske spomenike, bolnice i mesta gde se sakupljaju bolesni i ranjeni, pod uslovom da to nisu vojni ciljevi;
- Podvrgavanje lica, koja su zatočena i pod vlašću su protivničke strane, fizičkom sakaćenju ili medicinskim ili naučnim eksperimentima ma koje vrste koji nisu opravdani medicinskim, stomatološkim ili bolničkim lečenjem te osobe, niti su izvedeni u njegovom/ njenom interesu, a koji mogu da uzrokuju smrt ili ozbiljno ugrožavanje zdravlja te osobe ili osoba ;
- Ubijanje ili ranjavanje izdajnika koji pripadaju neprijateljskom narodu ili vojsci;

- Objavljivanje da se prema neprijatelju neće postupati s milošću;
- Uništavanje ili konfiskacija neprijateljske imovine, osim ukoliko to strogo ne zahtevaju potrebe rata;
- Ukidanje i suspendovanje prava, i zabrana učešća u postupku pred sudom državljanima neprijateljske strane;
- Prinudivanje pripadnika neprijateljske strane da učestvuju u ratnim operacijama, uperenim protiv njihove zemlje, čak i ako su bili u službi strane s kojom se ratovalo pre otpočinjanja rata;
- Pljačkanje gradova i drugih naselja, čak i ako su ista osvojena u napadu ;
- Korišćenje otrova i sredstava koja u sebi sadrže otrovne supstance ;
- Korišćenje zagušljivaca, otrovnih i drugih gasova, kao i svih drugih sličnih tečnosti, materija ili izuma;
- Korišćenje municije koja se lako rasprskava u ljudskom telu, kao što meci sa čvrstom čaurom koja ne pokriva u potpunosti sredinu metka i / ili je pokrivena ali sa zasecima;
- Korišćenje oružja, projektila, materijala i metoda ratovanja koji su takve prirode da mogu uzrokovati teške povrede ili nepotrebne patnje ili se istim krši međunarodno pravo oružanog sukoba, pod uslovom da su takva oružja, projektili, materijali i metodi ratovanja zabranjeni i uključeni u aneks ovog Statuta amandmanom a u skladu sa odgovarajućim odredbama preciziranim u čl. 121 i 123 Statuta;
- Narušavanje ličnog dostojanstva, a posebno ponižavajuće i degradirajuće postupanje;
- Izvršenje krivičnog dela silovanja, seksualno ropstvo, prisiljavanje na prostituciji, nasilnu trudnoću, kako je definisano u članu 7 stav 2 (f), prisilnu sterilizaciju ili bilo koji drugi oblik seksualnog zlostavljanja koji se definiše kao ozbiljno kršenje Ženevskih konvencija;
- Iskorišćavanje civila ili nekih drugih kategorija zaštićenih lica. da bi se povratile određene zone, oblasti ili da bi se određene vojne snage zaštitile od vojnih operacija;
- Namerni napadi na objekte, medicinske jedinice, transportna sredstva i medicinsko osoblje koje koristi očigledne oznake precizirane u Ženevskim konvencijama u skladu sa međunarodnim pravom;
- Namerno pribegavanje izgladnjavanju civila kao metode ratovanja, baziranom na lišavanju namirnica neophodnih za njihov opstanak, uključujući namerno sprečavanje deljenja minimalnih porcija preciziranih Ženevskim konvencijama;
- Regrutovanje ili na bilo koji drugi način stavljanje u vojnu službu dece ispod 15 godina starosti u nacionalne oružane snage ili njihovo korišćenje za aktivno učestvovanje u borbi.

c) U slučajevima oružanog sukoba koji nije međunarodnog karaktera, ozbiljna kršenja člana 3 zajedničkog za četiri Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. godine. Naime, bilo koje od dole navedenih krivičnih dela počinjenih

protiv lica koja nisu uzimala aktivno učešće u neprijateljstvima, uključujući pripadnike vojnih snaga koji su položili oružje i one koji su van borbe zbog bolesti, ranjavanja, lišenja slobode ili ma kog drugog razloga, kao što su :

- Nasilje nad životom i telom, posebno ubistvo u svakom obliku (kvalifikovano i privilegovano ubistvo), sakaćenje, okrutno ponašanje i mučenje;
- Narušavanje ličnog dostojanstva, a naročito ponižavajućim i degradirajućim postupanjem;
- Uzimanje talaca;
- Donošenje presuda i izvršenje smrtne kazne bez prethodne objave presude od strane legitimno konstituisanog suda, koji bi obezbedio sve zakonske garancije koje su opšte predviđene kao neophodne u svakom sudskom postupku.

(d) Stav 2 (c) se odnosi na oružane sukobe koji nemaju međunarodni karakter a ne odnosi se na unutrašnje nemire i sukobe, kao što su pobune, pojedinačni i sporadični akti nasilja ili na druge akte slične prirode;

(e) Druge ozbiljne povrede zakona i običaja do kojih dođe u oružanim sukobima koji nisu međunarodnog karaktera, a koje povrede su predviđene odgovarajućim odredbama međunarodnog prava, konkretno bilo koja od sledećih radnji:

- Namerno usmeravanje napada na civilno stanovništvo ili na civile koji nisu uzimali aktivnog učešća u neprijateljstvima;
- Namerno usmeravanje napada na objekte, materijale, medicinske jedinice, transportna sredstva i medicinsko osoblje koje nosi očigledno istaknute oznake precizirane u Ženevskim konvencijama, u skladu sa međunarodnim pravom;
- Namerno usmeravanje napada na osoblje, instalacije, materijale, jedinice ili vozila humanitarne pomoći ili mirovne misije u skladu sa Poveljom UN, za vreme dok pružaju zaštitu i pomoć civilima ili civilnim objektima po zakonu o oružanom sukobu;
- Namerno usmeravanje napada na religijske, obrazovane, umetničke, naučne objekte, kao i objekte za dobrotvorne svrhe, istorijske spomenike, bolnice i mesta gde su skupljeni ranjeni i bolesni, pod uslovom da ne predstavljaju vojne ciljeve;
- Pljačkanje naselja ili mesta, čak i kada su ista osvojena u napadu ;
- Silovanja, seksualno ropstvo, prisiljavanje na prostituciju, nasilnu trudnoću, kako je definisano u članu 7 stav 2 (f), prisilnu sterilizaciju ili bilo koji drugi oblik seksualnog zlostavljanja definisan kao teško kršenje člana 3 zajedničkog za sve četiri Ženevske konvencije;
- Rekrutovanje ili na bilo koji drugi način stavljanje u vojnu službu dece ispod 15 godina starosti, u nacionalne oružane snage ili njihovo korišćenje za aktivno učestvovanje u borbi;

- Naređenje za premeštaj civilnog stanovništva kao posledica vođenja oružanog sukoba, osim ako to ne zahtevaju sigurnost civila ili neophodni vojni razlozi;
- Podmuklo ubijanje ili ranjavanje boraca protivničke strane;
- Objavljivanje da se prema neprijatelju neće postupati s milošću;
- Podvrgavanje zarobljenika fizičkom sakaćenju ili medicinskim ili naučnim eksperimentima ma koje vrste koji nisu opravdani medicinskim, stomatološkim ili bolničkim lečenjem te osobe, niti su izvedeni u njegovom/njenom interesu, a koji mogu da uzrokuju smrt ili ozbiljno ugroze zdravlje te osobe ili osoba;
- Uništavanje ili oduzimanje imovine neprijateljske strane, osim kada je takvo uništavanje ili oduzimanje bilo neophodno i opravdano nužnošću sukoba;

(f) Stav 2 (e) se odnosi na oružane sukobe koji nisu međunarodnog karaktera pa se stoga ne primenjuje na situacije unutrašnjih nemira i sukoba, kao što su pobune, pojedinačni i sporadični akti nasilja ili slični akti. Ovaj stav se primenjuje na oružane sukobe koje se odvijaju na teritoriji države na kojoj je u toku produženi oružani sukob između organa vlasti i organizovanih oružanih grupa ili između samih grupa.

3. Nijedna od odredbi iz st. 2 (c) i (d) ne odnosi se na pravo vlade da održi ili ponovo uspostavi red i zakon u državi ili da brani njeno jedinstvo i teritorijalni integritet svim legitimnim sredstvima koja joj stoje na raspolaganju.

Pored Statuta međunarodnih krivičnih tribunala i sudova, sa legislativnog aspekta, važno je i to kako je unutrašnje krivično zakonodavstvo inkriminiralo ratni zločin. Za razliku od pomenutih statuta, naš Krivični zakonik je ratne zločine normirao u više odredaba. Međutim, iz vakvog pristupa u normiranju ratnog zločina ne sme se izvući zaključak da statuti, posebno Statut Međunarodnog krivičnog suda predviđa manji broj oblika ratnih zločina, odnosno da štiti manji broj subjekata i drugih vrednosti, što naravno nije tačno. Naime, situacija je sasvim obrnuta, posebno kada su u pitanju dela kojima se čine „druge ozbiljne povrede zakona i ratnih običaja koji se primenjuju u međunarodnom oružanom sukobu, a prema utvrđenim pravilima međunarodnog prava,“ iz čl. 8. st. 2 (b) Statuta Međunarodnog krivičnog suda.¹⁶

Naš Krivični zakonik je predvideo tri krivična dela koja krivičnopravna teorija tretira kao ratne zločine u užem smislu, a to su: ratni zločin protiv civilnog stanovništva (čl. 372. KZ); ratni zločin protiv ranjenika i bolesnika (čl. 373. KZ) i ratni zločin protiv ratnih zarobljenika (čl. 374. KZ), dok neke inkriminacije kao što su : upotreba nedozvoljenih sredstava borbe (čl.376. KZ) ; protivpravno ubijanje i

¹⁶ I upravo polazeći od ovog faktičkog stanja u literaturi je prisutno pitanje : da li je ovakvo širenje registra ratnih zločina u

skladu sa Ženevskim konvencijama iz 1949. godine i Dopunskim Protokolima iz 1977. godine (vid. D. Radulović,

Međunarodno krivično pravo, Podgorica, 1999, str.113.).

ranjavanje neprijatelja (čl. 378. KZ) ; protivpravno oduzimanje stvari od ubijenih (čl. 379. KZ) ; povreda parlamentara (čl.380. KZ) ; surovo postupanje s ranjenicima, bolesnicima i ratnim zarobljenicima (čl. 381. KZ) i uništavanje kulturnih dobara (čl. 383. KZ) tretira kao dela ratnog zločina u širem smislu.

Kao što se može videti, za razliku od našeg Krivičnog zakonika Statut Međunarodnog krivičnog suda prilikom propisivanja ratnih zločina ne pravi podelu ovih zločina prema pasivnom subjektu, odnosno prema objektu radnje dela. Očigledno je da je naš zakonodavac u tom pogledu bio pod uticajem činjenice da su pojedine Ženevske konvencije iz 1949. godine posvećene zaštiti određene kategorije lica. Međutim, prilikom propisivanja radnje ratnog zločina u većini slučajeva nije presudno prema kome se ta radnja preduzima, jer iz same njene prirode može zaključiti ko je pasivni subjekt, odnosno žrtva krivičnog dela, odnosno objekt radnje.¹⁷

Na kraju ovog dela izlaganja, iako postoje određene neujednačenosti po pitanju broja oblika u kojima se ratni zločin može ispoljiti, pogotovo između nacionalne (unutrašnje) i međunarodne regulative, potrebno je možda dati jednu sveobuhvatnu definiciju ratnog zločina. Mi smo jednu takvu pronašli u našoj stručnoj literaturi, prema kojoj bi se ratni zločin mogao definisati kao naročito teška povreda pravila ili običaja rata koja je adekvatnim međunarodnim aktom - međunarodnim konvencijama ili statutima međunarodnih tribunala, ili nacionalnim krivičnim zakonodavstvom inkriminisana kao ratni zločin, i za koju je predviđena odgovornost pred nacionalnim ili međunarodnim krivičnim sudom.¹⁸

3. Osvrt na ratni zločin sa aspekta Statuta Međunarodnog krivičnog prava

Kada su u pitanju ratni zločini, Statut je na samom početku, u čl. 8. st. 1., posebno tretirao nadležnost Međunarodnog krivičnog suda, tako što je predvideo da je ovaj Sud nadležan samo za značajnije slučajeve učinjenih ratnih zločina (dakle, ne za sve ratne zločine), a posebno onda kada određena država nije spremna da primeni svoje krivično zakonodavstvo iz razloga što su izvršena dela deo šireg plana, odnosno politike ili su izvršena u velikom broju slučajeva, dakle, masovno.

Odredbama čl. 8. st.2., Statut je vrlo detaljno i prilično obimno predvideo veliki broj oblika ratnih zločina, tj. osam oblika teških povreda Ženevskih konvencija iz 1949. godine i dvadeset šest oblika drugih ozbiljnih kršenja zakona i običaja rata izvršenih u međunarodnom oružanom sukobu¹⁹. Naime, pomenuti čl. 8. Statuta Međunarodnog krivičnog suda koji reguliše pitanje ratnih zločina samo se u jednom delu može porediti sa sadržajem odgovarajućih odredbi Statuta ad hoc tribunala u Hagu, tj. samo u onom delu koji se odnosi na ratne zločine koji predstavljaju ozbiljno kršenje Ženevskih konvencija od 12. avgusta 1949. godine.

¹⁷ Z. Stojanović, Međunarodno krivično pravo, Beograd, 2015, str. 104.

¹⁸ M. Majić, Ratni zločin, Izd. NIAD „ Tehnička knjiga „ , Beograd, 2005, str. 42.

¹⁹ V. Dimitrijević, O. Račić, B.Đerić, T. Papić, S. Petrović, S. Obradović, Osnovi međunarodnog javnog prava, Beograd, 2005, str. 228.

Preostali deo odredbe čl. 8. Statuta Međunarodnog krivičnog suda se u potpunosti razlikuje od dotadašnjeg uređivanja ove materije u međunarodnim odnosima ²⁰. Drugim rečima, i Statut Međunarodnog krivičnog suda predviđa kažnjavanje za ozbiljne povrede zakona i ratnih običaja, ali se kažnjavanje izvodi kako iz običajnog prava, tako i iz Dopunskih Protokola i iz Ženevskih konvencija, ali je registar dela kojima se čine ozbiljne povrede zakona i običaja rata (tj. oblika ratnih zločina) dosta proširen, čime se, s' jedne strane, obuhvataju dela koja do sada nisu bila pokrivena inkriminacijama (odnosno nisu bila predviđena kao zločini) a, s' druge strane, znatno se unapređuje međunarodno ratno i humanitarno pravo (čl. 8. st. 2-b).

Dakle, iz dosadašnjeg izlaganja proizilazi da postoji prilično veliki broj, međusobno različitih, delatnosti (činjenja ili nečinjenja) koje se mogu pojaviti kao radnja ratnog zločina. Ili, drugačije rečeno, postoji priličan broj oblika ratnog zločina. Ovakvo shvatanje isprovociralo je, što je sasvim razumljivo, pitanje klasifikacije, odnosno unutrašnje sistematizacije ratnih zločina. To je, u stvari, pitanje odabira kriterijuma po kojem će se izvršiti unutrašnja sistematizacija ratnih zločina.

Po jednom shvatanju, kao kriterijum za unutrašnju sistematizaciju ratnih zločina, najbolje bi odgovarao sam karakter oružanog sukoba. Prema ovom kriterijumu ratni zločini se mogu razvrstati na: 1) oblike ratnih zločina koji mogu biti izvršeni samo u međunarodnim oružanim sukobima; 2) oblike ratnih zločina koji mogu biti izvršeni u unutrašnjim (tzv. internim) oružanim sukobima i 3) oblike ratnih zločina koji mogu biti izvršeni kako u međunarodnim tako i u unutrašnjim oružanim sukobima. Ovaj kriterijum je upravo prihvatio Statut Međunarodnog krivičnog suda, što se može videti iz analize čl. 8.

Na član 8. Statuta Međunarodnog krivičnog suda se poziva i A. Kaseze kada kaže da se ratni zločini mogu vršiti u toku međunarodnih ili unutrašnjih sukoba, što znači i u građanskim ratovima i u drugim oružanim borbama na teritoriji neke suverene države. Ranije se, kako kaže A. Kaseze, smatralo da ratni zločini obuhvataju samo kršenja međunarodnih pravila o vođenju rata kao takvog, tj. međunarodnog oružanog sukoba a ne i u građanskim ratovima, ali posle odluke Žalbenog veća Međunarodnog tribunala za bivšu SFRJ u slučaju Tadić (žalba na rešenje) 1995. godine smatra se da se teška kršenja običajnog prava, ili primenjivanog ugovornog prava u unutrašnjim oružanim sukobima, takođe, mogu smatrati za ratne zločine kao takve. Kao dokaz prisutnosti ove nove tendencije, zaključuje A. Kaseze, dovoljno je navesti čl. 8. st. 2 (c-f) Statuta Međunarodnog krivičnog suda. ²¹

I zaista, klasično ratno pravo odnosilo se samo na sukobe između država. Unutrašnji sukobi (tzv. „građanski ratovi“) nisu se ticali međunarodnog prava, što je bilo u skladu sa apsolutnom suverennošću države, tako da su njeni organi imali pravo da se u takvim sukobima vladaju isključivo po domaćem pravu i običajima

²⁰ D. Radulović, Pom. delo, str. 109.

²¹ A. Kaseze, Pom. delo, str. 53-54

koji su često podrazumevali surove obračune da pobunjenicima. Granice između međunarodnih i unutrašnjih sukoba su u XX veku postojale sve nejasnije, a svest o tome da ljudska bića zaslužuju zaštitu bez obzira na prirodu sukoba jača²². U vezi s' tim za sve Ženevske Konvencije iz 1949. godine unesen je zajednički član 3, koji je predvideo određene instrumente zaštite „u slučaju oružanog sukoba koji nema karakter međunarodnog sukoba „. Naime, u takvom sukobu svaka strana dužna je da sa onima koji su položili oružje, ili su onesposobljeni za borbu iz drugih razloga, postupaju čovečno i bez diskriminacije.

Očigledno je da je tvorac Statuta Međunarodnog krivičnog suda imao na umu zajednički čl. 3. za četiri Ženevske konvencije iz 1949. godine, kada je povrede odredaba ovog člana, u slučaju oružanog sukoba koji nije međunarodnog karaktera, predvideo ratne kao zločine (čl. 8. st. 2. -c Statuta). Međutim, vremenom se broj unutrašnjih sukoba povećao, pa su odredbe zajedničkog čl. 3 postale nedovoljne, te je zato 1977. godine usvojen Dopunski protokol II na Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. godine o zaštiti žrtava nemeđunarodnih oružanih sukoba²³. Ovaj Protokol se primenjuje na sve oružane sukobe koji nisu obuhvaćeni čl. 1 Dopunskog protokola I koji se odvijaju na teritoriji visoke strane ugovornice između njenih oružanih snaga i otpadničkih oružanih snaga ili drugih organizovanih naoružanih grupa, koje pod odgovornom komandom, vrše takvu kontrolu nad delom njene teritorije koja im omogućuje da vode neprekidne i usmerene vojne operacije i da primenjuju ovaj protokol (čl. 1. st. 1, Dopunskog protokola II). „ Obični „ pobunjenici isključuju se iz primene Dopunskog protokola II tako što se njegove odredbe neće primenjivati na situacije unutrašnjih nemira i zategnutosti, kao što su pobune, izolovani i sporadični akti nasilja i ostali akti slične prirode, jer ne predstavljaju oružane sukobe (čl.1. st. 2. Dopunskog protokola II).

Tvorac Statuta Međunarodnog krivičnog suda je očigledno imao u obzir odredbu čl.1. st.2. Dopunskog protokola II, kada je odredbom čl. 8. st.2-d predvideo da će se odredbe čl.8. st.2-c primenjivati na oružane sukobe koji nisu međunarodnog karaktera, s' tim što se neće primenjivati u situacijama unutrašnjih nereda i napetosti, kao što su pobune, izolovani i sporadični akti nasilja ili drugi akti slične prirode, jer u tim slučajevima ne postoji ratni zločin. S' tim u vezi je i odredba čl. 8. st.3. Statuta Međunarodnog krivičnog suda gde se posebno naglašava da predviđanje oblika ratnog zločina u oružanim sukobima koji nisu međunarodnog karaktera (čl. 8. st.2 -c i d Statuta) „ ne utiče na odgovornost vlade da održi ili ponovo uspostavi red i zakon u državi ili da brani njeno jedinstvo i teritorijalni integritet svim legitimnim sredstvima „.

Prema tome, iz svega onoga što je napred rečeno, a tiče se prvog kriterijuma po kome bi se mogla izvršiti unutrašnja sistematizaciju ratnih zločina, jasno proizilazi da je u pitanju, jedan strogo formalan kriterijum koji se zasniva na prethodnoj proceni karaktera oružanog sukoba u smislu da li u njemu učestvuju

²² Vid. B. Čejović, Međunarodno krivično pravo - opšti i posebni deo, Beograd, 2006, str. 212.

²³ Naša država je ratifikovala Dopunski protokol II uz Ženevske konvencije koji je usvojen 10. juna 1977. godine u Ženevi (Vid. „, Službeni list SFRJ „, , Međunarodni ugovori , br. 16/1978).

dve ili više države kao međusobni ratni protivnici, ili se radi o sukobu unutar granice jedne države, pri čemu sama država može (i po pravilu jeste), da bude jedna strana u tom sukobu. Ali ona i ne mora da bude akter takvog unutrašnjeg sukoba, već njegovi subjekti mogu biti i neke druge naoružane grupe.²⁴

Po jednom drugom shvatanju svi ratni zločini bi se mogli razvrstati na :

- 1) zločine protiv lica koja ne učestvuju, ili više ne učestvuju u oružanim neprijateljstvima;
- 2) zločine protiv neprijateljskih boraca ili civila koji su izvršeni zabranjenim metoda ratovanja;
- 3) zločini protiv neprijateljskih boraca, uključujući korišćenje zabranjenih sredstava ratovanja ;
- 4) zločini protiv posebno zaštićenih lica i objekata (sanitetske jedinice ili transporta, osoblje koje učestvuje u akcijama spasavanja, humanitarne organizacije, kao što su jedinice Crvenog krsta, Crvenog polumeseca, Crvenog lava i sunca, osoblje Ujedinjenih nacija u operacijama za očuvanje mira, itd.) i
- 5) zločini koji se vrše nepropisnim korišćenjem zaštićenih znakova i ablema (kao što su zastava primirja, ablemi Crvenog krsta, Crvenog polumeseca, Crvenog lava i sunca, perfidno korišćenje nacionalne zastave, vojne uniforme, oznake i sl.).²⁵

Ovakva sistematizacija bi se u jednom delu mogla nazvati klasifikacijom (kategorizacijom) ratnih zločina po kriterijumu pasivnog subjekta - lica koja se žele zaštititi u oružanom sukobu. Za razliku od našeg Krivičnog zakonika, Statut Međunarodnog krivičnog suda, prilikom klasifikacije ratnih zločina, se nije služio ovim kriterijumom, već prethodno iznetim kriterijumom, tj. prema karakteru oružanog sukoba. Dva su razloga za ovakav stav tvorca Statuta. Prvi, jer se iz samog karaktera i vrste radnje jasno vidi o kojem je subjektu reč i, drugi, jer su radnje izvršenja kod najvećeg broja ratnih zločina iste bez obzira na to ko se javlja u svojstvu pasivnog subjekta.

Inače, u svojstvu pasivnog subjekta (a drugačije se može reći i objekta radnje) ratnih zločina uglavnom se pojavljuju lica koja u oružanom sukobu nemaju mogućnost da se brane od napada korišćenjem oružja. Prema tome, pasivni subjekt ratnog zločina, odnosno kategorija „ zaštićenih lica „, ne obuhvata aktivne učesnike sukoba, jer oni mogu da organizuju samoodbranu koristeći oružje, vojne veštine i znanje²⁶. Formulacija čl. 8. Statuta Međunarodnog krivičnog suda, navodi vrlo različite vrste ovih subjekata, bilo da su u pitanju fizička, bilo pravna lica, bilo određeni objekti, odnosno pravna dobra. U stručnoj literaturi postoje izvesni pokušaji da se nabroje sva lica, grupe, objekti i druga dobra koja se štite kao, na primer: 1) pripadnici oružanih snaga koji su ranjeni, bolesni ili pretrpeli brodolom ; 2) sanitetsko i versko osoblje, sanitetske jedinice i vozila, sanitetske ustanove,

²⁴ M.Škulić, Međunarodni krivični sud, Beograd, 2005, str. 271.

²⁵ A. Kaseze, Pom. delo, str. 62-64.

²⁶ M. Babić, Krivično pravo, Posebni dio, Banja Luka, 1995, str.60.

zgrade i materijal, brodovi i bolnice, sanitetski vazduhoplovi; 3) ratni zarobljenici ; 4) internirana lica ; 5) borci u određenim situacijama kao, na primer, lica koja iskaču iz oštećene letilice; 6) nestala i mrtva lica; 7) civili zatečeni na neprijateljskoj teritoriji; 8) civili koji žive na okupiranoj teritoriji; 9) civili pogođeni neprijateljskim vojnim operacijama, civilni objekti, objekti nužni za opstanak civilnog stanovništva, instalacije koje sadrže opasne sile ; 10) posebne kategorije civila: žene, deca, izbeglice, članovi razdvojenih porodica i lica bez državljanstva; 11) novinari ; 12) organizacije za civilnu zaštitu; 13) Međunarodni komitet Crvenog krsta, nacionalna društva Crvenog krsta i druge humanitarne organizacije; 14) oznake Crvenog krsta i druge slične oznake; 15) kulturna dobra i verski objekti; 16) životna sredina ²⁷.

U stručnoj literaturi srećemo i jednu vrlo interesantnu kategorizaciju ratnih zločina. Pa tako, po ovoj klasifikaciji svi ratni zločini se dele na: Ratne zločine protiv zaštićenih lica; Ratne zločine ostvarene primenom nedozvoljenih načina borbe i Ratni zločini ostvareni primenom nedozvoljenih sredstava borbe.

U ratne zločine protiv zaštićenih lica spadaju zločini protiv: civila, posebno zaštićenih kategorija civila (žena i dece, novinara, pripadnika civilne zaštite, medicinskog - sanitetskog osoblja), ranjenika, bolesnika, brodolomnika i ratnih zarobljenika. Prema navedenim zaštićenim licima zločin se može izvršiti: ubistvom, zlostavljanjem (mučenjem - torturom, namernim prouzrokovanjem velikih patnji ili nanošenjem ozbiljnih povreda telu ili zdravlju, nehumanim postupanjem biološkim eksperimentima, uzimanjem tkiva ili organa radi transplantacije, fizičkim sakaćenjem, vređanjem dostojanstva ličnosti gde se posebno ističu: silovanje, seksualno nasilje, seksualno ropstvo, prisilna prostitucija, prisilna trudnoća i prisilna sterilizacija), zatim uništavanjem ili prisvajanjem imovine koje nije opravdano vojnim potrebama, prisiljavanjem na službu u oružanim snagama neprijatelja, lišavanjem prava na redovno i nepristrasno suđenje, nezakonitim preseljavanjem i progonom, nezakonitim zatvaranjem, uzimanjem talaca, upotrebom zaštićenih lica kao štita, preseljenjem delova svog civilnog stanovništva na okupiranu teritoriju, vojnim angažovanjem ili regrutovanjem dece i neopravdanim odlaganjem repatriacije.

Ratni zločini koji su proizašli primenom nedozvoljenih načina borbe podrazumevaju zločine izvršene nedozvoljenim napadima gde spadaju: napad na civilno stanovništvo, napad na civilne objekte, napad bez izbora cilja kojim se pogađaju civilno stanovništvo ili civilni objekti, napad na nebranjena mesta ili demilitarizovane zone, napad na građevine ili instalacije koje sadrže opasne sile, napad na lice onesposobljene za borbu, napad na osoblje ili objekte uključene u humanitarnu pomoć ili mirovnu misiju u skladu sa poveljom UN i napad na objekte ili lica koji koriste specifične oznake Ženevskih konvencija i b) zločine izvršene primenom ostalih zabranjenih metoda borbe gde spadaju: 1) zločini izvršeni perfidnom upotrebom zaštitnih obeležja (zloupotreba zaštitnih ablema i znakova

²⁷ J. Dinštajn, Međunarodno humanitarno pravo, u : ediciji „ Humanitarno pravo - savremena teorija i praksa, Beograd, 1997, str. 208.

Ženevskih konvencija ; zloupotreba zastave, oznake ili uniforme neprijatelja, zloupotreba zastave primirija i zloupotreba zastave, oznake ili uniforme UN) i zločini izvršenim podmlukim ubijanjem ili ranjavanjem protivnika, 2) zločini izvršeni uskraćivanjem milosti (tzv. „no quarter,, metod) i 3) zločin izvršen izglednjivanjem stanovništva.

U ratne zločine koji su ostvareni primenom nedozvoljenih sredstava borbe spadaju oni zločini koji su izvršeni zabranjenim konvencionalnim oružjem, oružjem za masovno uništavanje kao što su : nuklearno i termonuklearno oružje, hemijsko oružje, biološko oružje, oružje za promenu čovekove okoline, zatim zločini izvršeni upotrebom otrova ili otrovnih oružja, zločini izvršeni upotrebom nedozvoljenih projektila i zločini izvršeni upotrebom oružja, projektila, materijala i metoda ratovanja posebno predviđenih aneksom Statuta Međunarodnog krivičnog suda.²⁸

Smatramo da je napred izložena kategorizacija ratnih zločina sveobuhvatna sistematična i u skladu sa čl. 8. Statuta Međunarodnog krivičnog suda, te je kao takvu i prihvatamo.

Radnja izvršenja ratnog zločina, imajući u obzir veliki broj oblika ovog zločina, se sastoji od brojnih i vrlo različitih delatnosti, u zavisnosti od toga o kom obliku ratnog zločina je reč. Inače, posmatrano generalno, kao i kod drugih vrsta zločina, radnja se sastoji u naređivanju i u neposrednom vršenju neke od delatnosti predviđene u čl. 8. Statuta Međunarodnog krivičnog suda.

Kao učinio ratnog zločina (u ulozi izvršioca ili saučesnika) može se pojaviti kako domaći, tako i strani državljanin, civilno ili vojno lice, dakle, u obzir dolazi svako lice bez obzira na boju kože, rasu, nacionalnu priradnost i dr.

Kao i u slučaju kod drugih zločina, tako se i kada je u pitanju ratni zločin, u odnosu na njegovog izvršioca kao jedini oblik krivice javlja umišljaj. Imajući to u vidu, a primenjujući opšta pravila o umišljaju, nužno je da postoji svest o svim bitnim elementima ratnog zločina (bez obzira o kom njegovom obliku je reč), kao i da postoji voljni elemenat. I tu nema ničega spornog. Međutim, tvorac Statuta Međunarodnog krivičnog suda ide dalje, te kod nekih (inače brojnih) radnji ratnog zločina unosi elemenat, posebno voljni elemenat - nameru (npr. „ namerno ubijanje,, „namerno nanošenje velike patnje, ozbiljnih telesnih povreda ili narušavanje zdravlja ,, ,, namerno usmeravanje napada ... " i td.). Za ovakvo rešenje u pomenutom Statutu, smatramo nije bilo neke preke potrebe, tim pre što se ne vidi objektivni kriterijum za razlikovanje između pojedinih oblika ratnih zločina. Drugim rečima, nije jasno zašto se kod nekih oblika ovog zločina insistira na „namernom,, preduzimanju određene radnje (što samim tim podrazumeva postojanje direktnog umišljaja), a kod drugih oblika se to ne traži. Ispravno ističu neki autori da, na takvo rešenje, štaviše, ne deluje ubedljivo ni tvrđenje da je to opravdano zbog toga što je potrebno da se modifikuju opšte odredbe o umišljaju sadržane u čl. 30 pomenutog Statuta, koje su takođe vrlo nejasne, pa i sporne, u smislu da se naglasi da umišljaj mora postojati i u odnosu na posledicu kod tih oblika ratnog zločina, jer bi to i prema opštim odredbama (o umišljaju) trebalo da

²⁸ M. Majić, Pom. delo, str. 75-166.

se podrazumeva. Eventualno, unošenje elemenata umišljaja kod pojedinih oblika ratnog zločina imalo bi izvesnog opravdanja samo onda ako bi se postojanje nekih njegovih oblika ograničilo na postojanje direktnog umišljaja ²⁹. Ovakvo stanje u ovoj oblasti, prema mišljenju nekih autora, ipak, ukazuje na nedovoljnu razvijenost Opšteg dela međunarodnog krivičnog prava, sa čime se u potpunosti slažemo.

ZAKLJUČAK

Na kraju izlaganja o ratnom zločinu, kao jednom vrlo teškom međunarodnom krivičnom delu, umesto jednog klasičnog zaključka, podsetićemo na to da, pored problema u vezi sa određivanjem pojma ovog zločina, složenost i teškoće u shvatanju njegove pravne prirode uvećava činjenica da se radi o blanketnom krivičnom delu, tj. delu sa blanketnom dispozicijom, što će reći da se pun smisao ovog zločina može shvatiti tek nakon konsultovanja većeg broja pravila koja pripadaju međunarodnom pravu a to, priznaćemo, nije ni malo jednostavno. I ne samo da nije jednostavno, već je u odnosu na unutrašnje (nacionalno) krivično pravo (gde se ovo pitanje rešava jednostavnim utvrđivanjem sadržaja norme koja se nalazi u nekom od zakonskih akata koji pripadaju tzv. dopunskom („sporednom“) krivičnom zakonodavstvu) situacija sasvim drugačija.

Naime, problem utvrđivanja norme kojom se popunjava sadržina blanketeta kod ratnog zločina je složenije, jer zbog brojnosti međunarodnih akata (konvencija) koji predstavljaju izvore međunarodnog krivičnog prava često puta nije lako ni jednostavno ustanoviti koja pravila u datom slučaju treba uzeti u obzir, tj. primeniti. Posebno što kod nekih međunarodnih konvencija (u oblasti međunarodnog ratnog i humanitarnog prava) nije lako utvrditi na koga se odnose i da li su njihove odredbe, zbog donošenja novijih konvencija, još uvek na snazi. Tome treba dodati još i probleme oko utvrđivanja običaja u ovoj oblasti, što samo otežava primenu pomenutih propisa.

I sasvim na kraju. Treba jasno reći da donošenjem Statuta Međunarodnog krivičnog suda, mada ima solidnih pomaka, nije potpuno i konačno rešen problem definisanja ratnog zločina, bolje reći, ne treba gajiti iluzije da su time rešene sve nejasnoće koje postoje po pitanju blanketne prirode ovog zločina. Naime, i pomenuti Statut je zadržao blanketni karakter ratnom zločinu, što je sasvim logično, s' obzirom da se ratni zločin nalazi u tesnoj vezi sa ratnim i humanitarnim pravom, pa je vrlo teško zamisliti formulisanje opisa ovog zločina, odnosno određivanje njegovog bića bez pravila ratnog i humanitarnog prava, koja su, kako je već rečeno, vrlo brojna i sadržana u različitim konvencijama. Zato je Statut Međunarodnog krivičnog suda zadržao blanketni karakter ratnom zločinu, pozivajući se često puta na Ženevske konvencije iz 1949. godine i njihove Protokole iz 1977. godine, dok je kod određenih oblika ratnog zločina, odnosno njihovih radnji izvršenja upotrebio takve nazive (termine) čiji se smisao može utvrditi i

²⁹ Z. Stojanović, Međunarodno krivično pravo, Beograd, 2015, str. 108.

shvatiti samo uz konsultaciju ratnog i humanitarnog prava kao integralnog dela međunarodnog prava.

LITERATURA

1. Ambos, K., Internationales Strafrecht, Munchen, 2006.
2. Babić, M., Krivično pravo, Posebni dio, Banja Luka, 1995.
3. Banović, B., Bejatović, S., Osnovi međunarodnog krivičnog prava, Kragujevac, 2011.
4. Cassese, A., International Criminal Law, Oxford, 2003.
5. Čejović, B., Međunarodno krivično pravo - opšti i posebni deo, Beograd, 2006.
6. Dimitrijević, B. i drugi, Osnovi međunarodnog javnog prava, Beograd, 2005.
7. Dinštajn, J., Međunarodno humanitarno pravo, u : Ediciji Humanitarno pravo - savremena teorija i praksa, Beograd, 1997.
8. Donald. W.A., ed., An Encyclopedia of War and Ethics, Greenwood press, Westport, 1996.
9. Izvori međunarodnog humanitarnog prava, Jugoslovenski crveni krst, Beograd, 1999.
10. Klauzevic, O ratu, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1951.
11. Majić, M., Ratni zločin, Izd. NIAD, Tehnička knjiga, Beograd, 2005.
12. Nirnberška presuda, Arhiv za pravne i društvene nauke, Beograd, 1948
13. Perazić, G., Međunarodno ratno pravo, VINC, Beograd, 1986.
14. Radulović, D., Međunarodno krivično pravo, Podgorica, 1999.
15. Stojanović, Z., Međunarodno krivično pravo, Beograd, 2015.
16. Todorović, B., prip. Međunarodni ugovori, knjiga 3, Tom I, Ratno pravo i bezbednost, Službeni glasnik, Beograd, 1999.
17. Vojna enciklopedija, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1981.
18. Vučinić, Z., Međunarodno ratno i humanitarno pravo, Beograd, 2001.
19. Zlatarić, B., Međunarodno krivično pravo, Prvi dio, Zagreb, 1979.

WAR CRIMES IN INTERNATIONAL CRIMINAL LEGISLATION

PhD Miodrag Jovic

Abstract:

In this paper, the author deals with the issue of war crimes in international criminal law. In this regard, the author first defines the war and presents historical development of the determination of the rules of war in international documents. Then, the author deals with the provisions of the International Criminal Court regarding the determination of war crimes, making a parallel with the provisions governing this matter in the national legislation of the Republic of Serbia. Special attention is paid to the blanket character of war crimes as international criminal offenses by pointing to certain dilemmas and issues that arise in the interpretation of this being a criminal offense.

Keywords: war, war crimes, the International Criminal Court, criminal offense.